

УДК 94(477.82)+314.74(477)+7-13«19/20»
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/3.5>

Велінець Ю.І.

Нововолинський історичний музей

Левенець О.М.

Національний транспортний університет

РЕЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ З КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ І КАНАДИ У ВОЛИНСЬКУ ОБЛАСТЬ УРСР В 50–60-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Стаття відображає результати науково-історичного дослідження, темою якого є рееміграційні процеси українців із країн Латинської Америки і Канади у Волинську область УРСР в післявоєнний період. У статті наведено основні причини, етапи та напрямки еміграції українців, які сформували українську діаспору. Зазначені рід занять та професійну спрямованість українських емігрантів у країнах Латинської Америки. Відображено радянську політику повернення «співвітчизників» на історичну Батьківщину та вказано роль радянських дипломатичних місій та посольств в агітації українських реемігрантів на повернення до СРСР. Охарактеризовано контроль КДБ за рееміграцією через Комітет «За повернення на Батьківщину». Зауважені причини та мотиви реемігрантів на повернення до України, зокрема зв'язки із ріднею, ностальгія за Батьківщиною, сприйняття радянської дійсності у позитивних тонах. Підкреслено напрямки та шляхи рееміграції у Волинську область. Особливу увагу приділено агентурно-оперативній роботі Управління КДБ у Волинській області по відношенню прибулих реемігрантів. Зазначено категорії реемігрантів, які розглядалися агентами КДБ, як «ворожі іноземні агенти». Визначено інформацію, яку вдалося з'ясувати радянським спецслужбам від реемігрантів, зокрема про військово-морські бази Аргентини, українські національні організації, що діяли в Буенос-Айресі, правоохоронні структури Аргентини та Канади. Охарактеризовано радянську політику забезпечення реемігрантів роботою, житловими умовами, виплатами задля формування позитивного іміджу СРСР. Розкрито настрої реемігрантів, їх розчарування «радянською дійсністю» та бажання на повернення у країни Латинської Америки та Канаду. Визначено роль радянської преси у пропаганді та нав'язуванні реемігрантам негативного уявлення життя у країнах Латинської Америки та Канаді.

Ключові слова: рееміграція, Латинська Америка, Канада, Волинська область, Комітет Державної Безпеки.

Постановка проблеми. Впродовж XIX – першої половини XX ст. українці Волині та інших українських історико-етнографічних земель зазнавали різних політичних, соціально-економічних та культурних утисків і потрясінь. Це слугувало причиною до еміграції частини українського населення в країни Латинської Америки і Канади. Таким чином, в тих країнах, станом на середину XX ст., уже існували чисельні українські діаспори. Українська діаспора здійснила помітний внесок у політичну, соціально-економічну, науково-освітню та культурну сфери країни, у якій та проживала. Проте уже в 1950-х рр. спостерігаємо рееміграцію українців на етнічну Батьківщину.

Вивчення рееміграції українців з країн Латинської Америки і Канади до України, зокрема, до Волинської області, дозволить краще зрозуміти суспільно-політичні умови українців в еміграції в першій половині XX ст., можливості впливу радянської влади на українську діаспору, усвідомити труднощі міграції та радянської дійсності, з якою зіткнулися реемігранти по прибуттю до СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історіографії різносторонньо висвітлена історія української діаспори, етапи та напрямки міграції українців в країни Америки та Європи. Серед них варто відмітити напрацювання

В. Трощинського [16] та В. Марчука [13]. Натомість реєміграційний рух українців у післявоєнний період висвітлений значно менше. Причини та характер реєміграційного руху українців із Канади в УРСР відображено у статті Р. Сіромського [15]. Особливості повернення українців із Аргентини та радянської політики щодо реємігрантів охарактеризовано у статті С. Шабельцева [17]. Проте проблематика агентурно-оперативної діяльності радянських агентів КДБ щодо реємігрантів, їх соціально-побутового життя і настроїв у Волинській області, яка була однією із ключових, де вони розселялися, ще не достатньо висвітлена у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Метою статті є аналіз реєміграції українців у Волинську область в 1950–1960-х рр. та висвітлення особливостей радянської політики й місцевого партійно-державного чиновництва по відношенню до новоприбулих українців.

Виклад основного матеріалу. В історії формування сучасної української діаспори чітко простежуються три хвилі масового переселенського руху з України. Умовні хронологічні рамки першої хвилі охоплюють період з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни, другої – час між двома світовими війнами, третьої – період після Другої світової війни [16, с. 29].

Особливого розмаху еміграція українського населення з території Західної Волині відбулася впродовж 1921–1939 рр., коли Західна Волинь входила до складу міжвоєнної Польської держави. У ті роки польська влада по відношенню до українців та інших національних спільнот (окрім поляків) проводила дискримінаційну, національну і релігійну політику. У таких складних умовах життя, частина знедоленого українського населення змушена була виїжджати за кордон. Польська влада була зацікавлена в еміграції українців, оскільки розглядала її, як дієвий засіб зменшення чисельності українців на так званих «східних кресах Польщі» (Волині і Галичині), зниження напруги в соціально-економічному житті, суспільно-політичній сфері, у вирішенні єврейського питання тощо. З іншого боку, в цілому ряді країн Європи, Північної і Південної Америки створювалися сприятливі умови для припливу робочої сили з території Польщі. Саме в період між Першою і Другою світовими війнами з числа переселенців з Волині сформувалися нові центри української діаспори в світі або зміцнилися уже існуючі. Лише за 1927–1937 рр. з території Волинського воєводства легально виїхало близько 51,5 тис. осіб [8, арк. 40]. Впродовж міжвоєнного періоду

основна маса волинян емігрувала до Аргентини (24,1 тис. осіб), Францію (1,6 тис. осіб), США (2,6 тис. осіб), Канаду (11,1 тис. осіб), Бразилію (6,4 тис. осіб), Палестину (6,9 тис. осіб) та в інші країни світу [13, с. 41].

Вихідці з Волині залучалися до сільськогосподарського, промислового, будівельного та обслуговуючого секторів економіки країн еміграції, де займалися переважно фізичною працею. Так, уродженка с. Сокіл Рожищенського району Волинської області П. Музурек, яка у 1927 р. емігрувала до Аргентини, працювала на мануфактурній фабриці «Самромар», хімічній фабриці «Saturnia» [5, арк. 30], а уродженець с. Городище Луцького району Волинської області Г. Ройко, у 1912 р. емігрувавши до США працював на пивному заводі у Чикаго, а з 1929 р. – на пивному заводі у якості бондаря в місті Ріо-де-Жанейро (Бразилія) [5, арк. 16].

Після завершення Другої світової війни, на фоні радянзації Волині, ідея повернення українців на історичну Батьківщину завжди виступала важливим елементом радянської офіційної ідеології й пропаганди. З одного боку, така політика дозволяла продемонструвати «турботу» про «своїх» громадян, розпорошених по різних країнах і континентах, а з другого боку, її успішна реалізація мала на меті засвідчити «переваги» соціалістичного устрою. Радянський уряд став докласти чималих зусиль, щоб переконати світову громадськість нібито всі «співвітчизники» прагнуть повернутися додому [15, с. 93].

Пошуками радянських громадян за кордоном безпосередньо займалися співробітники посольств і дипломатичних місій. Дипломати особисто зустрічалися із «схильними до повернення особами», надсилали їм пропагандистську літературу. Поряд з тим у квітні 1955 р. в Берліні створено громадський комітет «За повернення на Батьківщину», діяльність якого безпосередньо контролював КДБ. Комітет видавав газету «За повернення на Батьківщину» (у т. ч. українською мовою), і через так звані «групи сприяння» ставив за мету доносити емігрантам «правду про нашу Батьківщину» і викривати «ворожу діяльність антирадянських центрів» [15, с. 93–95]. Одним із ключових завдань працівників радянських посольств та Комітету «За повернення на Батьківщину» було проведення масштабної агітації серед української діаспори з метою повернення українців на Батьківщину. Реємігрант В. Оксеньчук, який повернувся у Волинську область у 1957 р. з Парагваю та оселився в Нововолинську згадує: *«Було таке, що приїжджають [агітатори], із*

пшеницею, привезеною із СРСР. Перший сорт пшениці, навіть не вищий, у таких шовкових мішках. Як то кажуть, то була агітація така. Показували, як прекрасно там [в СРСР] живеться. Що тут ось [в Парагваї] відсталість і люди мають переселятися. Казали: «Все, ось тепер будете жити, будете, як то кажуть чуть не героями [в СРСР]» [14].

Окрім агітації працівників радянських посольств та агентів КДБ, мотивуючим фактором повернутися українцям в Україну були зв'язки із ріднею, яка лишалася на рідних землях, ностальгія за Батьківщиною, чуже середовище країн Латинської Америки, а також смерть Й. Сталіна у 1953 р. й проголошення курсу М. Хрущова на дес-талінізацію. Реємігрант із Канади Х. Прокоф'єв у своїй біографії, яку подавав на оформлення свого повернення до Волинської області писав: «Моїм бажанням є поїхати на Батьківщину і працювати для свого народу. На рідній Батьківщині я не буду для нікого тягарем, тому що в мене є свої грошові заощадження. В СРСР живе моєї сестри дочка, яка бажає щоб я повернувся на Батьківщину. Вона живе у місті Горохові Волинської області. Також живе мій брат Прокоф'єв Семен і сестра у селі Підбереззя Горохівського району, Волинської області» [4, арк. 45].

У 1954–1955 рр. реємігранти прибували в Україну, зокрема і на Волинь, в одиночному порядку із Канади через Англію на Ленінград, а з Аргентини через Італію, Австрію на станцію Чоп (Закарпаття), або Брест (Білоруська РСР) [1, арк. 112]. З метою перевезення реємігрантів у 1956 р. посольство СРСР навіть зафрахтували судно «Ентре-Ріос» для регулярного плавання між Буенос-Айресом і Одесою [17, с. 95]. Нововолинський реємігрант В. Оксеньчук згадував: «Пливли в Італію до Неаполя на вантажно-пасажирському лайнері. Коли припливли в Італію, то я перший раз у житті побачив, що таке сніг. Згодом заїжджаємо звідти товарняком до Братислави. Ось приїхали туди і батькові кажуть: «Не їдь. Не їдь туди [в СРСР]. Там злидні, там біда». Батько не повірив. З Братислави ми заїхали в Чоп. Пам'ятаю, що на вокзалі батько прийшов і каже: «Дайте мені кімнату для матері з дитиною», а у відповідь: «Яку? Пішов ти там те во...». І батько сів, поміркував те все, і от тоді він, тільки, зрозумів, куди то він їде – в якесь пекло він їде» [14]. В 1954–1955 рр. на територію Волинської області уже прибуло 350 чол. реємігрантів із країн Латинської Америки і Канади. Із вказаного числа 50 чол. поселилося в Луцьку, решта 300 чол. розселялися

у Нововолинську, Володимир-Волинську, Маневичах, Ратному, Любешові та інших районах [1, арк. 4].

Прибулі реємігранти, в особовому порядку, отримували дозвіл на в'їзд у СРСР після відповідної попередньої перевірки, на основі рішення Комісії при ЦК КПРС щодо виїзду в СРСР з-за кордону. Притік реємігрантів збільшився зокрема у 1956 р., після прийнятої Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 11 січня 1956 р. Цією постановою надавалося право послам, посланцям і консулам СРСР розглядати відповідні заяви громадян і дозволяти їм в'їзд в Радянський Союз [1, арк. 112]. В результаті за 1956 р. у Радянський Союз в'їхало понад 5 тис. чол. Варто зазначити, що частка реємігрантів з Аргентини становила близько 60%. Так, на листопад 1956 р. загалом в Україну переїхали 5416 реємігрантів, з них 3289 осіб прибули з Аргентини [17, с. 96].

Волинська область у 1950-х рр. прийняла кожного четвертого реємігранта, що прибув в УРСР. Особливо до Волинської області прибували реємігранти із країн Латинської Америки (кожний третій реємігрант був з Аргентини) [17, с. 97]. Станом на травень 1956 р. у Волинській області проживало 682 реємігранта, з них 618 чол. із Латинської Америки та 64 чол. – із Канади. Основна маса реємігрантів осідала для проживання у містах і районних центрах області. У місті Луцьку проживало 57 сімей, у Ковелі – 24, у Володимир-Волинському – 11, у Нововолинську – 48 [1, арк. 41].

Виходячи з того, що для КДБ реєміграція могла бути одним з найбільш небезпечних каналів закиду ворожої агентури, агенти КДБ намагалися виявити іноземних агентів серед вказаної категорії громадян. Управління КДБ у Волинській області виводило категорії реємігрантів, які становили для них оперативний інтерес, оскільки на їх розсуд серед них «іноземні розвідки можуть набирати агентуру». Такими категоріями виступали: молодь, яка народилася і отримала виховання в іноземних країнах; реємігранти-одинаки, які були не пов'язані із сім'ями; особи, що входили до антирадянських зарубіжних формувань; реємігранти, які отримавши радянське громадянство в 1953–1955 рр., одразу ж виїхали у СРСР; громадяни, які арештовувалися аргентинською або канадською поліцією під час оформлення документів на виїзд в СРСР; особи, у яких перед виїздом в СРСР затримувалися поліцією документи; особи, що встановили зв'язок з іноземними посольствами після прибуття в СРСР; особи, що проявляли еміграційні настрої

і намагалися виїхати на проживання в портові міста Одесу, Ригу, Ленінград [1, арк. 116 – 127].

Для проведення агентурно-оперативної роботи по виявленню іноземної агентури серед реемігрантів у завуальованому форматі бесід, агенти КДБ проводили роботу із вербування кваліфікованої агентури із числа реемігрантів, а також випитували свідчення про роботу іноземних розвідок і зарубіжних антирадянських організацій. Із числа реемігрантів, що прибули із країн Латинської Америки у 1956 р., в Управлінні КДБ у Волинській області уже були завербовані чотири агенти: «Мазун», «Володимирський», «Гордієнко», «Наумчик». Із реемігрантів, що прибули з Канади два агенти: «Адам» і «Ткач» [1, арк. 9].

Враховуючи той факт, що найбільша кількість реемігрантів у Волинську область прибуло із Аргентини, КДБ здійснювало збір інформації щодо розвідувальних, контррозвідувальних і поліцейських органах Аргентини, а також щодо антирадянських організацій і осіб, що функціонували в Аргентині [1, арк. 112–114]. Тому першочергову роботу з реемігрантами із Аргентини проводили наступним чином: прибулі реемігранти для отримання радянських паспортів, зазвичай зверталися в органи міліції, тому використовуючи ці обставини оперативні робітники в момент оформлення реемігрантами своїх документів знайомилися з ними і проводили бесіди по питаннях, що їх найбільш цікавили. У результаті цієї роботи були передбачені кандидатури, з якими оперативні робітники вступали в безпосередній контакт. Такими особами, перш за все являлися активні діячі товариств ім. Горького, ім. Островського, ім. Маяковського та інші [1, арк. 112–114]. Зазначені організації були сформовані в Аргентині на початку 1950-х рр. Усього діяло вісім таких товариств. Вони підтримували тісний зв'язок з посольством СРСР в Буенос-Айресі (деякі реемігранти вважали, що радянське посольство стало ініціатором створення клубів). Уся культурна робота в клубах організовувалася таким чином, щоб залучити «радянських громадян в Аргентині» до «радянської культури в СРСР» [17, с. 94]. Попередньо учасники вищезазначених товариств перевірялися через Перше Головне управління КДБ, яким було встановлено, що в Аргентині деякі з них, не лише входили до товариств, а знаходились у зв'язках із співробітниками радянського посольства, за завданням яких проводили певну роботу проти антирадянських організацій [1, арк. 112–114].

Враховуючи недовірливе ставлення у більшості реемігрантів до партійних чиновників і

правоохоронних органів СРСР, Управлінням КДБ у Волинській області встановлювалася комунікація із реемігрантами для отримання від них важливої інформації, залучаючи весь спектр агентурної мережі радянських спецслужб. Організовувалася робота з перевірки реемігрантів через агентуру у їх оточенні, так звану «місцеву» агентуру. Реемігранти працювали на різних підприємствах, у містах і в колгоспах, де зазвичай була радянська агентура, якій ставилося загальне завдання – вивчати поведінку реемігрантів не шляхом бесід і розпитувань, а головним чином шляхом спостереження за їх поведінкою і зв'язками. Другою категорією агентури, яка слідкувала за реемігрантами були їх родичі. Такій агентурі давалися більш конкретні завдання, оскільки у них була наявна реальна основа встановити із реемігрантами довірливі (приятельські) відносини. Окрім того широко застосовувалася агентура, яка володіла іноземними мовами або вивчала іноземні мови (зокрема вчителі, лікарі та інші), оскільки задля встановлення довірливих відносин з реемігрантами і їх перевірки, використовувалося отримання практики розмовного спілкування англійською, французькою, іспанською та іншими мовами [1, арк. 116–127].

Серйозну увагу агенти КДБ приділяли реемігрантам, чії родичі у минулому мали зв'язок з українським національним рухом, або в момент приїзду намагалися його налагодити. Тому для спостереження за реемігрантами Управлінням КДБ області велася тісна комунікація з окремими відділеннями військових частин радянської армії, прикордонних військ КДБ, транспортних відділів КДБ та органами міліції [1, арк. 116–127].

В процесі опитувань та бесід із реемігрантами, які прибули із Аргентини, агентами Управління КДБ у Волинській області впродовж 1955–1956 рр. отримали свідчення про «La sección especial de la Policía» («Спеціальний відділ»), який функціонував у місті Буенос-Айрес при Міністерстві внутрішніх справ Аргентини. Зазначена структура в роки президента Хуана Домінго Перона (1946–1955 рр. та 1973–1974 рр.) проводила активну роботу в обмежені функціонування товариств ім. Горького, ім. Островського та ім. Маяковського, сприймаючи їх як потенційні канали поширення радянської агентури і пропаганди. Зокрема перешкоджали у виїзді із Аргентини, не рекомендували підприємцям наймати радянських громадян на роботу, не надавали документи на право землекористування [1, арк. 116–127]. Від реемігранта-агента «Якова» отримані свідчення,

що заступник начальника поліції міста Буенос-Айрес Бланко Фердинандо займався вербуванням агентури серед радянських громадян, які виїхали в СРСР [1, арк. 116–127].

Особливий інтерес в агентів КДБ викликали отримані дані про функціонування у місті Буенос-Айрес організацій української діаспори, а саме: організації «Відродження», яка видавала свою газету «Наш Клич» і організації «Просвіта», що видавала газету «Українське слово». Від реємігрантів радянським спецслужбам стало відомо про широку проукраїнську діяльність у Буенос-Айресі, священика Петра Пилипенка, уродженця села Кути тогочасного Берестечківського району Волинської області [1, арк. 116–127].

Управління КДБ у Волинській області накопичувало відомості про білогвардійців та їх організації, які сформувалися в Аргентині. Зокрема агентами КДБ отримано свідчення про організацію «Суворівський Союз», яка знаходилася в Буенос-Айресі на вулиці Санта-Фе (Santa Fe), організацію російських монархістів «Архангел Гавриїл», анархістської організації «Сіач» та інші [1, арк. 116–127].

Незважаючи на значно меншу кількість реємігрантів, які повернулися із Канади, все ж органи КДБ намагалися від них отримати додаткові відомості про діяльність канадських розвідувальних органів. Так, агентами Управління КДБ у Волинській області від реємігрантів отримано інформацію, що при Королівській кінній поліції Канади (Royal Canadian Mounted Police, RCMP) в Оттаві наявні представники англійської і американської контррозвідок. Управління КДБ у Волинській області отримало свідчення, що канадська поліція займається вербуванням агентури серед громадян, що виїжджають в СРСР. Під час роботи з агентурою і допиту реємігрантів із Канади Управління КДБ у Волинській області отримало відомості про українські національні організації, що функціонували у місті Онтаріо, Вінніпег, Торонто і Капускей-сінг [1, арк. 116–127]. Зазначені організації особливо цікавили КДБ, оскільки вони формувалися із учасників ОУН, що виїхали у 1920–1940-х рр. із західних терен України.

Пильно агенти КДБ спостерігали за реємігрантами, що прибували до селища Нововолинська (з 1957 р. – місто Нововолинськ), який на той час став одним із центрів Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Пояснюється це тим, що Нововолинськ знаходився у близькості до кордону із Польською Народною Республікою, а також мав стратегічне значення у новосформованому

вугільному регіоні. Станом на серпень 1956 р. в селищі Нововолинську проживало 47 сімей реємігрантів із Уругваю та Аргентини. Агентурно-оперативна робота серед реємігрантів у Нововолинську проводилася оперуповноваженим КДБ в Іваничівському районі лейтенантом Поповим. Ним було завербовано із числа реємігрантів агента «Тимоша». Згодом у липні 1956 р. до Нововолинська направився старший оперуповноважений Першого Відділення, Другого відділу УКДБ по Волинській області майор Кривушин. Згадані офіцери КДБ від реємігрантів, які проживали у Нововолинську, отримали характеристики аргентинських портів: Некоча, Баїя-Бланка, Мардель-Плата, Буенос-Айрес, а також відомості про воєнно-морську базу Порто-Нойво, базу підводних човнів в Кордові, базу з ремонту воєнно-морських кораблів, що знаходилися у місті Буенос-Айрес [1, арк. 201–207].

По прибутті реємігрантів у Волинську область радянські партійні органи в першу чергу прагнули забезпечити їх житлом і працевлаштувати. По місцю прибуття, реємігрантів приписували і влаштовували на підприємства, в установи і в колгоспи. Проживали вони в комунальних і відомчих квартирах, у своїх родичів, на приватних квартирах і у власних будинках. У питаннях працевлаштування і забезпечення реємігрантів помешканням, агенти КДБ активно цікавилися, аби можна було «втертися» у довіру та скласти враження турботи за їх рівнем життям [1, арк. 116–127]. З іншої сторони КДБ таким чином контролювало настрої реємігрантів, а також слідкувало за їх пересуванням та комунікацією із ріднею, що залишилися закордоном.

Станом на вересень 1963 р. у Волинській області проживало 491 сім'я реємігрантів з країн Латинської Америки та Канади із загальною кількістю 1630 чол. У місті Нововолинську проживала 61 сім'я реємігрантів (346 чол.), з яких 47 сімей проживали у комунальних квартирах, а 14 сімей побудували власні будинки [3, арк. 9–10]. Реємігрант із Аргентини І. Панасюк, який працював слюсарем у вугільному басейні Нововолинська, розповідав агенту КДБ «Железнову»: *«Моя сім'я після приїзду у Нововолинськ отримала хорошу благоустроєну квартиру, що складається з двох кімнат, кухні, передньої веранди. Кімнати освітлені і опалюються паровим опаленням. Всі роки перебування в Аргентині я мріяв повернутись до себе в Україну, і нарешті у вересні 1955 р. моя мрія збулась. Я знову серед своїх людей, рідних і близьких. Зустріли мене тут дуже добре,*

надали роботу, забезпечили гарною квартирою» [1, арк. 93].

Натомість вищезазначене повідомлення реемігранта було швидше винятком, оскільки більшість реемігрантів дуже швидко розчаровувалися у радянській дійсності. Прибувши у Волинську область, реемігранти зіткнулися із дефіцитом житлової площі, байдужістю окремих партійних чиновників до їх потреб, товарним дефіцитом, низьким рівнем життя та страхом за своє життя. У 1956 р. в Луцьку 11 сімей поселили у будинку, де не було кухні і водопроводу, протікав дах. Багато родин взагалі не мали квартир і тимчасово жили у своїх знайомих і родичів. Станом на листопад 1956 р. у Волинській області 208 сімей і 85 самотніх реемігрантів поселилися у родичів, у приватному секторі та в готелях [17, с. 97]. У 1956 р. в Нововолинську проживало 48 сімей реемігрантів, з яких забезпечено квартирами було тільки 17 сімей. Решта 11 сімей проживала в гуртожитках, а 20 сімей на приватних квартирах у родичів. Нововолинські сім'ї реемігрантів А. Бориса, С. Желеховського, Г. Тимощука, у складі восьми осіб, було заселено в одну спільну кімнату в гуртожитку. Реемігранти І. Панасюк, В. Біскуп працювали у Нововолинську, але через відсутність помешкання, їх сім'ї проживали у різних районах області у родичів [1, арк. 94]. Намагання вирішити питання забезпечення реемігрантів житлом заступником голови Іваничівського райвиконкому В. Зарицьким і головою Нововолинської селищної ради М. Антоною закінчилося заявою начальника відділу робітничих кадрів комбінату «Укрзахідшахтобуд»: «Ми їх не кликали сюди, квартир для них не буде. Нехай облвиконком облаштовує і забезпечує їх квартирами» [1, арк. 96].

Іноді виникали труднощі із працевлаштуванням реемігрантів. Так, в Іваничівському районі Волинської області реемігранти, які мешкали у селах, згодні були працювати на шахтах у Нововолинську за спеціальністю. Але через відсутність житла вони не могли влаштуватися на роботу [17, с. 97]. У Нововолинську тривалий час були непрацевлаштовані реемігранти: Франчук, Яцик, Бочковка, Горелик. Прибулий у Володимир-Волинський район реемігрант Філіпчук впродовж пів року лишився не працевлаштованим і займався приватною столярною справою [7, арк. 68].

Невдоволення частини реемігрантів викликав і рівень зарплати, про що вони писали в листах до рідних і знайомих в Аргентині. Листування ж переглядалося радянськими агентами КДБ, класифікувалося і надсилалося в ЦК КПРС для

реагування. Серед листів із «негативним змістом» були послання у 1956 р. Е. Власюк і А. Бориса з Нововолинська. Е. Власюк писала: «Тут заробляємо багато, а одержуємо мало. Заробляю 300 карбованців у місяць, а отримую 200 карбованців. Чи можна на ці гроші прожити? Неможливо, все дороге і нічого немає». А. Борис у листі повідомляв: «Живу в гуртожитку типу бараку. Живемо десять чоловік в одній кімнаті... Життя тут оманливе, не можна ні у що вірити. Роботи багато, а платять мало» [17, с. 100]. У Володимир-Волинському районі в артілі «Червона зірка» реемігрант П. Дуг працюючи на посаді швеця заробляв за місяць 173 крб, а Семінак, який працював в МТС слюсарем, мав би отримувати середній місячний заробіток у сумі 416 крб, проте за грудень він отримав лише 81 крб. [7, арк. 68].

У зведеннях агентів КДБ фіксувалися усі заяви та свідчення із листів, де виголошувалися невдоволеність матеріально-побутовими умовами життя реемігрантів. Так, у рапорті старший оперуповноважений УКДБ по Волинській області майор Кривушин «Про результати службового відрядження в селищі Нововолинську» доповідав: «[Реемігрантка] О. Сазанюк, будучи в Аргентині приймала активну участь в роботі товариства ім. І. Горького. Виконувала обов'язки керівника жіночої комісії. У бесіді виразила думку про те, що для неї найгірше будь-яких економічних труднощів впливає становище, яку створюють оточуючі її люди, які принизливо називають прибулих із Аргентини «американцями». Реемігрантів, які працюють разом із нею на рудоремонтному заводі не залучають до громадської діяльності колективу, не запрошують на збори профспілкових організацій та інші масові заходи. Все це створює у неї думку недовіри до реемігрантів. [Реемігрант] О. Борис виголошує різкі антирадянські настрої, має наміри повернутися в Аргентину і там розповідати, що розмови про хороше життя в СРСР є брехнею. [Реемігрант] Г. Тимошук виголошує переконання, що тільки в капіталістичних країнах є повна свобода, тільки там можна гарно заробляти, жаліє, що виїхав із Аргентини» [1, арк. 201–207].

У надісланому листі в 1956 р. з Луцька Е. Вітенюк до своєї сестри в Буенос-Айрес, писала (тайнописом): «Дорога сестра, врятуй нас! Піді в Буенос-Айрес, кажуть, що є агенція викликів, і якщо викликають родичі, то можна повернутися. Дурять людей пропагандою, все так, як говорили ті, які врятувалися від війни... Іван як божевільний цілими днями плаче. Гірше за все те, що люди

живуть погано, все дорого, працюють 13 годин, а платять їм 9 карбованців. Однак по радіо і в газетах вміють добре говорити. З товстими потилицями живуть добре, а з бідняків кров ссуть... обережно з листом, якщо нас схоплять, то вб'ють. Ніде в іншій країні більше злодіїв, ніж тут, немає, люди погані, боюсь їх і нікуди не ходжу, вони здатні вбити і обікрати...» [17, с. 100].

Вищезазначені свідчення реемігрантів демонструють глибоке розчарування радянською дійсністю, невідповідність обіцянок радянських агентів у Латинській Америці від реальності, у якій вони опинилися. Тому реемігранти шукали шляхи повернутися назад до Латинської Америки та Канади. Вже у 1956 р. реемігранти стали звертатися в посольство Аргентини у Москві з проханням про надання можливості повернутися в цю країну. За 1956 р. посольство Аргентини відвідали 30 чол. з Волинської області [17, с. 98]. Станом на 1963 р. із 61 сім'ї реемігрантів, що проживали у Нововолинську – 36 сімей подали заявки про виїзд в Аргентину. В Луцьку із 133 сімей – подали 28 заявок [3, арк. 9–10].

Дозволити виїзд в Аргентину радянське керівництво не могло з політичних причин. Адже це означало би для міжнародної громадськості, що в Південній Америці при диктаторських режимах живуть краще, ніж з владою комуністів в СРСР. Тому переселенцям пояснювали, що для них, як радянських громадян виїзд неможливий, і що слід влаштуватися в Україні [17, с. 102].

Для «заспокоєння» реемігрантів партійне керівництво СРСР надавало додаткову грошову допомогу. Так, родина П. Андрійчука, яка проживала у Любомлі в 1963 р. отримала 130 крб. [6, арк. 7]. Вручалися реемігрантам і присадибні ділянки. Так, в 1963 р. 42 сім'ї реемігрантів, які оселилися у Ковельському районі отримали такі ділянки для власного користування [5, арк. 39].

У 1963 р. Нововолинська міська рада депутатів трудящих задля покращення побуту реемігрантів видала рішення «Про стан і заходи з покращення матеріально-побутових умов реемігрантів, які проживають в місті Нововолинську і селищі Жовтневому». Цим рішенням визначалися присадибні ділянки, які вручалися реемігрантам, передбачалося надання їм будівельних матеріалів для будівництва власних будинків тощо [9, арк. 216].

Враховуючи значну кількість реемігрантів із Аргентини у Нововолинську та Володимир-Волинському з 1969/1970 навчального року в двох школах (Володимир-Волинська СШ №2 і Нововолинська ВШ №7), а з 1973/1974 навчального

року у Нововолинській СШ №2 впроваджувалося викладання іспанської мови, яка на той час для шкіл Волинської області була рідкісним явищем. Проте викладання іспанської мови в цих школах не було надто результативним, через велику наповненість класів учнями, незадовільним матеріально-технічним забезпеченням цих шкіл, дефіцитом відповідної навчально-методичної літератури [11, с. 32].

Усвідомлюючи, що виїхати із СРСР змоги немає, реемігранти були змушені адаптуватися до радянської дійсності, у якій постійно для них виникали труднощі. Наприклад, виникала проблема у реемігрантів, які отримували в Аргентині пенсію і розраховували отримувати її в СРСР. Але справа полягала в тому, що аргентинські пенсійні книжки не відбивали ні трудового стажу, ні причин інвалідності, ні розміру заробітку. У зв'язку з цим органи соціального забезпечення УРСР не могли призначити вказаним особам пенсію. Деякі переселенці в Аргентині працювали на своїх власних фермах і, згідно з радянськими законами, права на пенсію зовсім не мали [17, с. 97]. Наприклад, 27 реемігрантів, які оселилися в 1957 р. у Ковельському районі отримували пенсію, проте з них тільки 8 людей мали пенсію за стажем. Решта 19 осіб отримували пенсію лише 10 крб на місяць оскільки не мали стажу [5, арк. 40].

Враховуючи настрої реемігрантів на повернення до Латинської Америки, партійне керівництво проводило пропаганду, аби відбити у них бажання залишати СРСР. Тому на шпальтах радянських загальнообласних, районних та міських газет друкувалися статті, у яких намагалися продемонструвати суспільно-економічний і соціально-побутовий контраст між радянською та латиноамериканською дійсністю. Радянськими ідеологами робилися різноманітні спроби дискредитації суспільно-політичного життя так званих «буржуазних» країн Латинської Америки, що висвітлювалося у місцевій періодиці [12, с. 82].

Демонстрування тогочасним волинянам суспільно-політичного життя країн Латинської Америки мало свої особливості й залежало від загальної політичної ситуації в конкретній з цих країн. Відтак, якщо в тій чи іншій державі панував соціалістичний устрій, то її радянська ідеологія вихваляла, пафосно демонструвала дружні відносини тощо, а якщо ж йшлося про «капіталістичну» державу, то й риторика була відповідною і трактування суспільно-політичних подій в цій державі здійснювалося з негативним відтінком [12, с. 82]. Наприклад, у 1968 р. у газеті «Радянська Волинь»

виходить повідомлення про дитячу смертність у Латинській Америці: «Понад 600 тис. дітей вмирають щороку в країнах Латинської Америки, а 37% з тих, що залишаються живими, є фізично неповноцінними в результаті хронічного недоїдання» [10, с. 3]. У тому ж році у газеті «Радянська Волинь» публікує «Лист із Аргентини», у якому написано: «В Аргентині, як і в інших капіталістичних країнах реакціонери, в тому числі й українські націоналісти, ведуть посилену антирадянську пропаганду. Вони зі шкіри пнуться, щоб оббрехати і очорнити Країну Рад, зменшити ріст її популярності серед робітників. Інфляція цін, ні на мить не припиняється, безупинно ростуть ціни на промислові і продовольчі товари. Заробітної плати робітників далеко не вистачає для того, щоб прохарчувати сім'ю. Тисячі й тисячі робітничих родин позбавлені навіть мізерних заробітків, бо сотні підприємств зовсім закриті або працюють не на повну потужність» [2, с. 2]. Натомість маючи уже негативний досвід радянської агітації з поверненням до СРСР, реємігранти ставилися скептично до статей, які розповідали про «темні часи» в країнах Латинської Америки.

Висновки. Отож, масова реєміграція українців до Волинської області УРСР була викликана

агітаційною роботою радянських посольств у країнах Латинської Америки та Канаді, а також тугою за родиною, рідним краєм і бажанням повернутися на Батьківщину. Сформоване радянськими агітаторами і пропагандою уявлення про соціалістичну Україну відповідало мріям і світогляду реємігрантів. Проте низька оплата праці, неналежне працевлаштування, важкі житлові умови на фоні квартирного дефіциту, викликало невдоволення та нарікання на радянську дійсність. Постійні бесіди та інструктажі щодо антирадянських зарубіжних організацій, їх учасниках, поліцейських органах «буржуазних держав», «утікачів», «родичів-націоналістів», що проживають у Латинській Америці, а також намагання вербування агентами КДБ, складало враження реємігрантам, що їм «політично недовіряють». У зв'язку з цим значна частина реємігрантів бажала повернутися до Аргентини. В 1960-х рр. радянське керівництво усвідомило, що не спроможне покращити соціально-побутові запити реємігрантів та змінити їх настрої. Тому, вдалося до опоганення та очорнення суспільно-політичного та економічного становища країн Латинської Америки, аби відбити бажання реємігрантів покидати СРСР.

Список літератури:

1. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф.1, Оп. 1, Спр. 991.
2. Губарчук П. Лист з Аргентини. *Радянська Волинь*. 06.04.1968. С. 2.
3. Державний архів Волинської області. Ф. П-1, Оп. 2, Спр. 531.
4. Державний архів Волинської області. Ф. Р-6, Оп. 1. Т. 1, Спр. 668.
5. Державний архів Волинської області. Ф. Р-6, Оп. 1. Т. 1, Спр. 984.
6. Державний архів Волинської області. Ф. Р-6, Оп. 16. Т. 1, Спр. 983.
7. Державний архів Волинської області. Ф. Р-16, Оп. 16. Т. 1, Спр. 123.
8. Державний архів Волинської області. Ф. Р-1480, Оп. 1, Спр. 352а.
9. Державний архів Волинської області. Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 43.
10. Дитяча смертність в Латинській Америці. *Радянська Волинь*. 20.03.1968. С. 3.
11. Левенець О.М. Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – в першій половині 70-х рр. XX ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 1. С. 29–37.
12. Левенець О.М. Специфіка висвітлення суспільно-політичних подій в Чилі у 1970–1976 роках на шпальтах тогочасних газет Волинської області. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 81–89.
13. Марчук В. Напрямки еміграції українців з Волинського воєводства в 1921–1939 рр. *Українська діаспора: проблеми дослідження : тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р.* Острог: Вид. Національного університету «Острозька академія», 2016. 378 с.
14. Свідчення Оксеньчук Володимира Пилиповича, 1948 р.н., прож. м. Нововолинськ Волинська обл., запис від 21.04.2025 р.
15. Сіромський Р. Свобода вибору країни проживання: реєміграція з Канади в Українську РСР (1955–1960-тіроки). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2022. Вип. 23. С. 93–106.
16. Трошинський В., Шевченко А. Українці в світі. Київ: Вид. дім «Альтернативи». 1999. 352 с.
17. Шабельцев, С. В. Українські реємігранти з Аргентини: (1950–1960-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2002. №5. С. 92–104.

Velinets Yu.I., Levenets O.M. REMIGRATION OF UKRAINIANS FROM LATIN AMERICA AND CANADA TO VOLYN OBLAST OF THE UKRAINIAN SSR IN THE 1950S–1960S

The article presents the findings of scientific and historical research into the remigration of Ukrainians from Latin America and Canada to Volyn Oblast of the Ukrainian SSR during the post-World War II period. It outlines the main reasons, stages, and patterns of Ukrainian emigration which contributed to the formation of the Ukrainian diaspora. It describes the occupational and professional profiles of Ukrainian emigrants in Latin American countries. It analyzes the Soviet policy of repatriating «compatriots» to their historical homeland and highlights the role of Soviet diplomatic missions and embassies in persuading Ukrainian remigrants to return to the USSR. It describes the KGB's supervision of the remigration process through the Committee «For Return to the Motherland». It outlines the reasons and motives behind remigrants' return to Ukraine, including family ties, nostalgia for their homeland, and a positive perception of Soviet life. It highlights the directions and routes of remigration to Volyn Oblast. Special attention is given to the agent and operational activities of the KGB Directorate in Volyn Oblast concerning returning remigrants. It indicates the categories of remigrants who were considered by KGB agents to be «hostile foreign agents». The information obtained by the Soviet secret services from remigrants is outlined, including details about the naval bases of Argentina, Ukrainian national organizations in Buenos Aires, and the law enforcement structures of Argentina and Canada. It examines the Soviet policy of providing remigrants with employment, housing, and financial support to cultivate a positive image of the USSR. It reveals the sentiments of the remigrants, their disappointment with Soviet life, and their aspirations to return to Latin America and Canada. It explores the role of the Soviet press in propagating and imposing a negative portrayal of life in Latin American countries and Canada upon remigrants.

Key words: remigration, Latin America, Canada, Volyn Oblast, State Security Committee (KGB).

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 13.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025